

شاعری تقلیل ناپذیر

پژوهشی در شعر و اندیشهٔ متنبی

حبیب‌الله عباسی

سرشناسه	عباسی، حبیب‌الله، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	شاعری تقلیل‌ناپذیر: پژوهشی در شعر و اندیشه متنی و الدهر المنشید (روزگار سراینده) گزیده شعر متنی (انتخاب ادونیس) / حبیب‌الله عباسی.
مشخصات نشر	تهران: انتشارات زوار، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۲۸۰ ص.
شابک	978-964-401-538-0
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه.
یادداشت	نمایه.
عنوان دیگر	پژوهشی در شعر و اندیشه متنی و الدهر المنشید (روزگار سراینده) گزیده شعر متنی (انتخاب ادونیس).
عنوان دیگر	گزیده شعر متنی (انتخاب ادونیس).
موضوع	متنی، احمد بن حسین، ۳۰۳-۳۵۴ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	شعر عربی -- قرن ۴ ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	Arabic poetry -- 10th century -- History and criticism
رده‌بندی دهده	۱۳۹۶ ش ۲ ع ۳۹۸۸ PJA
رده‌بندی دیوئی	۷۱۳/۸۹۲
شماره کتابشناسی ملی	۴۸۶۴۲۱

انتشارات زوار

■ شاعری تقلیل‌ناپذیر ■

■ پژوهشی در شعر و اندیشه متنی ■

■ تألیف / دکتر حبیب‌الله عباسی (استاد مسکنا خوانی) ■

■ نوبت چاپ / اول - ۱۳۹۶ ■

■ لیتوگرافی و آماده‌سازی چاپ / سنا ■

■ نظارت بر چاپ و صحافی / فرناز کریمی ■

■ چاپ / فوزان ■

■ شمارگان / ۱۱۰۰ نسخه ■

■ شابک / ۰-۵۳۸-۴۰۱-۹۶۴-۹۷۸ ■

■ نشانی: تهران - خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - نبش خ وحید نظری - پلاک ۲۷۸

تلفن: ۶۶۴۶۲۵۰۳ - ۶۶۴۸۳۴۲۳ - ۶۶۴۸۳۴۲۴ - نمابر: ۶۶۴۸۳۴۲۴

قیمت: ۲۸۰۰۰ تومان

فهرست

۱۱	 اشاره
۱۵	 ۱: شاعری تقلید از پیشینیان
۱۷	 مقدمه
۲۸	 شعر و اندیشه
۳۶	 شعر متنبی به مثابه هویتی ساسانی - عربی
۴۴	 حضور شعری با تجربه از نزدیک
۵۷	 اراده معطوف به قدرت / آزادی، به مثابه هنر
۸۱	 زندگی و انسان در منظومه شعری متنبی
۸۹	 ۲: گزیده شعر مُتَنَبِّی؛ الدَّهْرُ الْمُتَشِدُّ (روزگار سراینده)
۹۱	 همین زاری و نزاری پیکرم را بس
۹۳	 محمل بدار اندک زمانی
۹۷	 به سان غربت صالح ^(۴) میان ثمود
۱۰۱	 اگر درد جدایی از دوستان نبود
۱۰۳	 پیوسته به سان کوهی سترگم با ستیغی بلند

- ۱۰۵ از طلب و حاجت من بسی دورست، اشتغال به آرزوها
- ۱۰۹ باران
- ۱۱۱ مروارید
- ۱۱۳ پرتو خورشید
- ۱۱۵ مرا مادرم نام مرگ تو کرد
- ۱۱۷ من سهیل یمنم
- ۱۱۹ قلب من در رحم
- ۱۲۳ گروه من مردم گوهی دگر را عاشقند
- ۱۲۷ دنیا از آن چرگاه
- ۱۲۹ آماج تیرها
- ۱۳۳ کان طلا
- ۱۳۷ گردنه‌های لبنان
- ۱۴۱ تو پیش از من، مرده‌ای سخنگوی دیده‌ای
- ۱۴۳ چو شیری ز بهر آب آید به دریاچه‌ای
- ۱۴۵ گویا حزن شیدای دل من است
- ۱۴۹ اهل فضل و دانش آماج خدنگ روزگاران
- ۱۵۳ بسی زندگانی بُود سهل‌تر از مرگ
- ۱۵۵ به دل‌ها منازل بُود مر شما را
- ۱۵۷ ای دنیا، من چنینم که نمودم دگر ایشان خود دانند
- ۱۶۳ علم و حلم و عقل تو من را سوی تو خواند
- ۱۶۷ مرد عزیزِ کریم غریب است هر جا که باشد
- ۱۷۱ بیشینه زندگی انسان چون کمینه آن

- لذت چشم، سازوبرگ روز جنگ ۱۷۵
- مرد آزاده را از نامرادی‌های روزگار همین بس ۱۷۷
- به مرتبه‌ای فروتر از ستارگان بسنده مکن ۱۷۹
- مرگ تلخ‌تر مزه‌ای است ۱۸۱
- من عاشقم و بس ۱۸۳
- تو را هر روز تاب تازه‌ای است ۱۸۷
- مصائب‌های قومی مر قوم دگری را فایده‌هاست ۱۸۹
- اما - بیره‌ای روزگار ۱۹۱
- مرگ گونه‌ای کشته است ۱۹۳
- بدترین دیار، دیارین نار ۱۹۵
- غرقه در نیل چه اندیشه کند باران را ۱۹۹
- ای ملامتگر، دل از تو به درش آگاه‌تر است ۲۰۱
- هر تشنه‌ای را بدان آب دسترس نباشد ۲۰۳
- روزگار، تنها راوی درر منظوم من ۲۰۷
- چهره تو تابان و لب‌ت خندان ۲۰۹
- اسباب زندگی سلامتند و جوانی ۲۱۳
- تو کاری کن نباشد راست مرگ خَوَلَه ۲۱۵
- اگر بخردی‌ها نبودی ۲۱۷
- بسیاری پرسش، اشتیاق است ۲۱۹
- عیادت‌کنندگانم اندک شمارند و رشک‌برانم بی‌شمار ۲۲۳
- عمر دوباره انسان، نام نیک وی است ۲۲۷
- بخشش مردان به داستان است و بخشش آنان به زبان ۲۲۹

- ۲۳۳ تا به کی با ستارگان شب‌نوردی کنیم
- ۲۳۵ به چهره غریب و به دست و زبان نیز هم
- ۲۳۹ چنان میرد چوپان در جهل خویش که
- ۲۴۳ نبرد لذتی مرد بخرد ز ناز و نعمت دنیا
- ۲۴۷ گریه خندیده
- ۲۵۱ ر عجز است بزدلی
- ۲۵۳ بهینه همنشین روزگاران، کتاب است
- ۲۵۷ اسبان ژاده اند چون یاران وفادار
- ۲۶۱ نوزد باد بر من کشت
- ۲۶۵ ای دل، تو را پیس از من، من دوست داشتم
- ۲۶۹ حسن و جمال زنان شهری، تصحیحی است
- ۲۷۱ نمایه
- ۲۷۵ فهرست مطلع شعرها
- ۲۷۷ منابع و مآخذ فارسی و عربی

اشاره

عِطْرُ

لِكَاِبَةِ هَذَا الْعَصْرِ

يَخْرُجُ مِنْ أَكْثَامِ الشَّعْرِ^۱

أَدُونِيس

خوب یادام هست از همان وقتی که شعر عرب انس پیدا کردم، شعر مُتَنَبِّی برایم طعم و رنگ دیگری داشت. این پیوند در زبان مُتَنَبِّی نیز وقتی دوچندان شد که درباره ریشه زبان یا به قولی گویش مادری حَرِیش؛ یعنی عرب‌های عربخانه بیرجند فحص و بحث می‌کردم و مشترکات نیمه بسیاری میان زبان مادری‌ام و زبان دیوان مُتَنَبِّی یافتم به‌ویژه در سطح واژگانی. البته این مشترکات زبانی با قرآن و نهج‌البلاغه نیز سخت چشمگیر است.

۱. عطریست

مراندوه این روزگاران را که

از گل‌برگ‌های این شعر به‌درمی‌آید.

این انس و الفت با مُتَنَبِّی پس از آشنایی با آثار اَدونیس به‌ویژه دفتر شعری سه جلدی منحصر به فرد: *الکتاب، اُمس، المكان، اَلآن* با عنوان فرعی *مَخْطُوطَةٌ تُنَسِّبُ إِلَى الْمُتَنَبِّیِّ يُحَقِّقُهَا وَيُنَشِّرُهَا اَدُونِيس* دوچندان شد و نیز با تدریس مُتَنَبِّی در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه خوارزمی لاحق و تربیت معلم سابق، طی بیش از ده سال و همچنین مصاحبت با شرح چهار جلدی شاعر شهیر عرب ابوالعلاء معری بر دیوان متنبی به نام *معجز احمد*.

آرمان‌رایی مُتَنَبِّی که موجب تیره‌بختی او شده تا حدودی وصف حال نسل من است. او همانند اِمروء القیس شعرش را پاسخ به جهانی می‌دانست که او و همانانش را خوار داشته‌است. مُتَنَبِّی با شعر خود توانسته جهان را رهبر کنده به دیوان وی ملتقای دو عنصر دینی و دنیایی است و ملتقای قدرت و شعر و سرکشی و فروتنی. در حقیقت فرهنگ کامل یک عصر در شعر و شخصیت او دایر یافته‌است. از همین رو انسان بزرگی چون ابوالعلاء معری که سر به کونین فرو نمی‌آورد و بر همه‌چیز می‌تاخت در برابر مُتَنَبِّی سرفروود می‌آورد و شرح خود از دیوان مُتَنَبِّی را *معجز احمد* می‌خواند.

بی‌تردید پژوهش دربارهٔ مُتَنَبِّی و شعر وی هم کار بسیار صعب است و هم امری ساده. صعب از آن‌رو که برای بررسی جامع شعر من هم تاریخ شام و روم را باید دانست و هم تاریخ آل بویه، آل حمدان، آل رشید و خلافت عباسی و جنبش‌های دینی و مکان‌های جغرافیایی که شاعر بدان‌ها مراوداتی داشته، اعم از بیابان‌ها و کوه‌ها تا شهرهای بزرگ آن زمان، از بستان‌های حلب و غوطهٔ دمشق گرفته تا شعب‌بوان فارس و اُبُلّه بصره. او هم شاعر عراق و دربار حمدانیان است و هم شاعر مصر و آل اخشید و هم شاعر بادیه و ایران. پژوهش دربارهٔ شعر مُتَنَبِّی نیز به دلیل وجود منابع و مآخذ متن و نزدیک به

زمان حیات شاعر ساده است؛ چه وقتی در روزگار حیات شاعر حدود چهل کتاب درباره شعرش تصنیف و تألیف می‌شود، بالمآل پس از آن کتاب‌ها و مطالب بسیاری نوشته شده که در وصف ننگجد.

درباره مُتَنبِی بسیار نوشته‌اند و می‌نویسند؛ چه نوشتن از او و درباره او هرگز به انجام نمی‌رسد. او شاعری با شعریت شامل و فراگیری است که شعر و تاریخ را به هم پیوند داده و با این کار خود به مرتبه‌ای بی‌همتا و یگانه دست یافته است. شعر او نیز همانند زیست‌جهان وی، کانون ابداع‌ها و جمع تناقض است. درصدد هستیم تا از رهگذر این خوانش و گزیده حاضر، فضایی برای خوانندگان فراهم سازیم تا خود بتوانند به خوانشی خلّاقانه دست بزنند و جهان شری خاص خود را تولید کنند و به دریافت روشنی از تصویر تناقض آمیز شاعر نازک‌دل خشن، آفریننده مقلّد، تأثیرگذار تأثیرپذیر، تصویرگر خلّاق دست یابند.

از همین رو در بخش نخست کتاب: «شاعری تقلیل ناپذیر» اندیشه و شعر و زندگی مُتَنبِی را از زوایای نختند و با تکیه بر دیوان شاعر و پژوهش‌های متکثر و متعدد در چند فصل مختصر کاریدیم و بررسی‌دیم و در تبیین راز تقلیل ناپذیری این شاعر کوشیدیم. در مقدمه از چرایی انتخاب متنبی از میان خیل شاعران ایرانی و عرب سخن راندیم و پس از آن پیوند استوار شعر او با فلسفه و اندیشه را تبیین نمودیم و در قسمت دیگر این بخش از شعر متنبی؛ حضور شعری یا تجربه از نزدیک او در سروساز شعر و نیز از اراده معطوف به قدرت/ آزادی متنبی، به مثابه هنر و همچنین از جایگاه زندگی و انسان در منظومه شعریش بحث کردیم.

در بخش دوم کتاب متنبی متفاوت با همهٔ منتخبات متکثر فارسی و عربی از دیوان مُتَنبِی تحت عنوان «الذَّهْرُ الْمُنَشَّد» با الهام از منتخب شاعر شهیر و بزرگ جهان امروز و مُتَنبِی‌شناس سترگ: آدونیس همراه با ترجمه فارسی شعرها فراهم آوردیم. در این منتخب دقایق زیر لحاظ شده است:

- از انتخاب نمونه‌های شبیه با شاعران دیگر در لفظ و معنی پرهیز شده است.

- سعی شده نمونه‌هایی منتخب بیانگر مشکلات و دغدغه‌های انسان امروزی باشد و در یک کلام این شعرها آینه تمام‌نمای حیات امروز ما باشد.

- تلاش شده نمونه‌های شعری تا حد ممکن نماینده تجربه‌های انسان امروز باشد و چندان نیازی به شرح و فرهنگ لغت نداشته باشد.

- میر تاریخی سرایش شعرها برای نشان دادن سلوک شعری متنبی مرآت شده است.

- مطاع هم نصاید را برای سهولت کار خوانندگان جهت یافتن بقیه قصیده در دیوان تقدیم کردیم.

در اینجا لازم است از خانم زینب نظری دانشجوی دوره دکتری دانشگاه زاهدان و همسر فرمخته استاد جناب آقای دکتر علی فیلی، استاد ادبیات عرب دانشگاه زابل برای اخذ انکسار کتاب و به‌ویژه ترجمه شعرها قدردانی و از خانم نعیمه غفارپورصدیقی برای ویراستاری دقیق و تدوین نمایه کتاب و یادآوری دقایقی چند، تشکر کنم و از خانم مریم بخشی، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی برای حروف‌چینی بی‌مزد و متشان، همچنین از دوست شفیقم، جناب آقای زوآر، مدیر باکفایت انتشارات زوآر سپاس‌گزارم.

والله اعلم بالصواب

عباس‌الله عباسی

عاقول عربخانه بیرجند

رمضان ۱۴۳۸/۱۳۹۶